

KÜLÖNFÉLÉK.

Van Ness. Nevére hollandiai, tényleg amerikai. Unitárius lelkész Bostonból, a „Second Church“ papja. Egyike azoknak, kik az amerikai vérmérséklet és szellemnek, mely az angol és a francia között áll, példányképviselői. És egyike azoknak a jeles és jól fizetett papoknak, kik időszakonként az Uj-Világból a történelmi emlékekben gazdagabb Európába szoktak kirándulásokat tenni, s kik közül többen minket is szerencséltetnek látogatásukkal. Ily uton van most Van Ness úr is. Most másodszer jött a régi világrészbe, honnan ősei kiszármaztak. Juliusban szerencséltetett minket is. Megbámulta a magyarok szép fővárosát, Budapestet, s aztán Chester bpesti amerikai consullal Kolozsvárra jött, hogy lássa a legrégebb unitárius egyházat. De Van Ness idejövetelének célja nem csupán ez volt. Jött, hogy inspiratiót nyerjen a magyar unitáriusok küzdelme, kitartása és hűsége által megszentelt helyen és jött, hogy inspiratiót adjon az Uj Világ unitariussáivai való szorosabb érdekközösségben. Jött, hogy a magyar unitarius testvéreket lássa és hogy egyszersmind rábeszélje, hogy ők is lássák az amerikaiakat, az unitariusoknak jövő évben Bostonban tartandó Nemzetközi Congressusán. És jött azért is, hogy a magyar unitárius egyháznak értésül adja, hogy az amerikaiak bármikor készséggel fogadnak és ellátnak egy magyar tanulót a Harvard-egyetemen, hogy ifjuságunk előtt egy kilátást nyisson meg, mely nagyszerű és lelkesítő. Ily dolgokban fáradoz hitrokonunk, mire az amerikai unitarius társulattól megbízása van.

Van Ness úr itt a legmelegebb fogadtatásban részesült. Főt. Ferencz József püspök úr az ő tiszteletére házánál nagy ebédet adott. Van Ness tőlünk Oroszországba ment át, hogy meglátogassa gróf Tolstoit, kit először ezelőtt tiz évvel keresett föl és hogy megismerje az Oroszországban keletkezett szabadelvűbb vallásfelekezeteket.

Rokonszenyünk és jó kívánataink kísérik s hisszük, hogy fáradozásának meg is lesznek az eredményei, s azok közt a mi szemünkben reánk nézve az egyik legkívánatosabb eredmény: egy magyar tanuló a szabad Amerika földén, a Harvard-egyetemen, ha nem éppen most, de mégis nem sokára.

Kőváry László, kitünő történelemírónk betöltötte a 80-ik évét s a 9-ik tiz ormára lépett. Már 1848. előtt hirneves író volt s azután mind emelkedett. Sok művet írt, értékes alapvető műveket, melyek közül eddig legnagyobb munkája: „Erdély története“. Részesse volt a forradalomnak s megírta annak is a történetét. És mindent, a mit írt,

szépen irt meg. Soraiban szellem ragyog. Már évek óta ismét egy terjedelmesebb munkán dolgozik. Az lesz talán a legnagyobb műve: „Magyarország történelme“. Elérte a 80-ik évet és hogy most is friss erővel dolgozik, e folyóirat számai is, egyik a másik után mutatják.

Szép áldás, melyen hálával gondol az isteni gondviselésre és a finom lelkű nőre, az ő kedves élettársára.

Az unitáriusok az universalistákkal. Megfordítva is mondhatnók az universalisták az unitáriusokkal. Mert az mindkét részről egyenlő hajlamot tételez fel, hogy két vallási testület együttműködjék. Amerikáról van szó. Az universalisták, kiknek egyháza Amerikában az unitáriusoké mellett a legszabadabbelvű és legelőrehaladottabb egyház, már rég tudatában vannak a hasonlóságnak, mely az ő hitük és az unitáriusoké között létezik. Viszont az unitáriusok is. E tapasztalat egy szerencsés gondolatot érlelt meg köztük, melynek valósitására most mindkét részről kölcsönös hajlam mutatkozik, azt a gondolatot tudniillik, hogy együttműködjenek. Az Amerikai unitárius társulat kimondotta: „Hogy a tiszta kereszténység érdekeit legjobban szolgálhatják az által, ha elismerik ama hitelvi egyezést és a léleknek ama mély hitét, mely az unitáriusokat és az universalistákat az adományok különbözősége mellett is a béke és kölcsönös jóakarát kötelékeiben összeköti. Hogy a társulat az universalisták egyetemes gyűlését testvériesen üdvözli és fölkéri, hogy csatlakozzék a társulathoz abban, hogy mindkét testület részéről kinevezendő öt-öt tagból alakittassék értekezleti bizottság, mely a szorosabb együttműködésre tervet készítsen és a hasznosabb eljárásra utat és módot mutasson és a tanácskozás eredményéről tegyen jelentést az unitárius társulatnak és az universalista gyűlésnek. Hogy, ha e felhívást az universalisták egyetemes gyűlése elfogadja a társulat igazgató tanácsa fel van hatalmazva, hogy az értekezleti bizottságba az unitáriusok részéről az öt tagot kijelölje“. E határozat meghozatala után az universalisták lapja jelentette, hogy ők már ezelőtt négy évvel a választmányból ugyanily értelmű határozatot terjesztettek az egyetemes gyűlés elé, de ott akkor némelyek elleneztek és hogy hosszabb vitákat kikerüljenek, a választmány ajánlata félretétetett. Üdvözli most a testvér egyház határozatát és óhajtja, hogy az érdeme szerint fogadtassék és hogy részükről a legalkalmasabb egyének jelöltesse ki a közös értekezleti bizottságba.

A londoni tanitónő nevelő intézetből Kovács Irén, Kovács János barátunk kedves leánya a napokban hazatér. Kovács Irén előzőleg végezte az állami tanitónő-képezdét és aztán ment Londonba, hol két évet tanult tanárnői nevelő-intézetben lankadatlan kedvvel és szorgalommal. A magyar unitárius leányok helyesen cselekesznek, ha az ő példáját követik. Ismereteket szereznek és érintkeznek az angol társadalommal, családdal, melyben a nő a legtisztelteméltóbb tulajdonságokkal jelenik meg. Mély vallásosság babonás hiedelmek nélkül, tanultság tudós tetszelgés, méltóság követelődzés nélkül s szorgalom, takarékoság és munka, ezek tesznek egy jólnevelt, fölvilágosult angol nőt. Hogy a magyar nőnek jó tulajdonságai ily érintkezésben fejlőd-

jenek, hogy a magyar tanító és tanárnők ily érintkezésben tegyék teljesebbé a pályájukra való előkészületet: az társadalmi szempontból is ohajtandó.

Debreczeni diákok az unitárius kollegiumban. Mikor pár évvel ezelőtt kimutattam, hogy Dávid Ferencz járt Debreczenben, több kálvinista történettudós hitetlenül csóválta a fejét s nem adott igazat ez állításnak mindaddig, míg maga Melius és Dávid Ferencz szavaiból be nem bizonyult, hogy már a XVI-ik százban is járt unitárius püspök Debreczenben. Dávid Ferencznek ez útja modern szempontokból nézve nem is valami kiváló fontosságu. Mint finom művelt udvari ember, legfőlebb visszaadta Meliusnak Kolozsvárt, Tordán és Gyulafehérvárt tett gyakori látogatásait.

Sokkal fontosabb és egyháztörténeti tekintetben is figyelemre méltóbb a debreczeni diákoknak kalandos kolozsvári kirándulása, melynek a Dávid Ferencz utazgatásaival hogy van-e valami egybefüggése, azt csak későbbi kutatások deríthetik föl.

1570-ben a kolozsvári tanács hogy-hogy nem a debreczeni gymnasium igazgató-tanárát, a külföldön is járt Félegyházi Tamást találta a kolozsvári unitarius főiskola igazgatójának megfogadni. „A debreczeni ifjuság annyira ragaszkodott a tudós férfiúhoz, hogy nagyrésze követte őt Erdélybe és a debreczeni tanoda, ugyszólván, elhagyatva állott“, így olvassuk ezt Franklnak a hazai és külf. iskolázás történetéről irt jeles munkájában. Rövid egy évi tanársága alatt nagyszámu ifjuságot gyűjtött Kolozsvárra — mondja tovább Frankl. „Debreczenből is sokan követték ide“. „Minélfogva a debreczeni tanács mindent megtett, hogy Félegyházit visszanyerje. Ez már egy év lefolyta után sikerült. 1571—72-ben ismét a debreczeni iskola élén áll; míg Melius halála után 1573. elején lelkészszé választatott. E hivatalt 1586. január 16-án bekövetkezett haláláig viselte“. (Frankl: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873. 190—192. l.)

Tanulágós adat rejlik a fennebbi sorokban a XVI-ik száz protestáns mivelődéstörténelmére nézve. Az bizonyos, hogy a debreczeni diákok nem levegővel éltek; az is bizonyos, hogy távol lakó szülők az akkori közlekedési viszonyok mellett sem élelemmel, sem másnemű költséggel nem láthatták el őket. A kolozsvári tanácsnak kellett ellátásukról gondoskodnia. Benlakásra az óvári főiskola épületében adtak helyet nékik s leczkékre s az akkori időben szokásos kántálásra kétségkívül a többi tanulóval együtt jártak el. Mivel az iskolai javadalmakban részesültek, a templom körüli szolgálatban is részt kellett venniök. Volt akkor Kolozsvárnak négy unitarius temploma is, teendő tehát bőven akadt; hol a papot, hol a kántort kellett kisegíteniök. S mindezt vajjon mint debreczeni igazhitű kálvinisták, vagy mint kolozsvári buzgó unitariusok cselekedték, annak eldöntését református történetíróinkra bízhatjuk.

Annyi előttem valószínűnek látszik, hogy a debreczeni diákoknak igazgatójukkal együtt Kolozsvárra jövésük némi egybefüggésben áll a nagyváradi disputatiót követő eseményekkel, mikor Basilius István

János Zsigmond pártfogásában bizakodva, egymás után téríti meg a Debreczen környéki ref. ekleziákat. Vajjon magában Debreczenben a diákok mozgalmán kívül történt-e tömegesebb áttérés, azt ma már nem lehet tudni. A „Válaszúti Comoedia“, ez érdekes egykorú színmű, ugyan sejtet ilyesmit, midőn Gál bírót egész városostól oda állítja Dávid Ferencz mellé; de ez inkább poetica licentia, mintsem történeti valóság lehet. Nem tudom, Zoványi Jenő ezt a történeti magvat keresi-e a „Válaszúti Comoediában“, midőn azt több munkájában majdnem történeti kútforrás jellegével ruházza föl. (V. ö. Prot. Szemle. 1894. — Theol. Ismeretek Tára. I. 261.)

A debreczeni diákok hazatérése 1571 nyarán, azt hiszem, nem szorul bővebb magyarázatra. Egyfelől az iskolai év befejezése, másfelől a János Zsigmond halála tette kívánatosná a biztosabb part felé evezést. Hogy a beköszöntött új iskolai évben is otthon maradtak mesterökkel együtt, azt is igen természetesen találhatjuk; egyfelől a kolozsváriak megfogyatkozott módja, másfelől a debreczeni tanácsnak a multon okult bőkezű áldozata megadják e kérdésre a feleletet. Vajjon az uralomra jutott Báthoryak unitarius-gyűlöletének volt-e része a dolgok új fordulatában, ennek megfejtését nem kérjük, nem is keressük.

Félegyházi Tamás, debreczeni rector és lelkész, 1570—71. évi kolozsvári tanárságának hiteles bizonyítéka abban a latin munkában maradt fenn, melyet a boldogultnak emlékére 1586-ban Gyulai János debreczeni iskola-igazgató adott ki. (*Szabó Károly*: Régi Magyar Könyvtár II. 53.) A két város számadáskönyveiben is maradhattak fenn Félegyházira és tanítványaira vonatkozó egykorú följegyzések. Kívánatos volna e följegyzéseknek napfényre hozása, hogy a debreczeni diákoknak kolozsvári kirándulása, ez igen érdekes XVI-ik százbeli tanulmányút, a titkolózó hallgatás helyett, végre kellően tisztába hozható lehessen.

KANYARÓ F.

India éjszaki részében, a *Khasi* fensikon 5 unitárius gyülekezet alakult, Jowai, Nongtáláng, Raliang, Schillong és Laitbynkot helységekben. *Hajom Kissor Singh* benszülött ezelőtt tíz évvel olvasni kezdte az angol és amerikai unitárius írókat és az unitarismust népszerű nyelven több barátjával megismertette. Mikor Sunderland amerikai unitarius lelkész, 1896-ban a Khasi fensikon járt, már többen voltak, kik az unitarius nézeteket elfogadták. Ezek aztán szervezkedni kezdetek s ma öt gyülekezetük van, — közülök háromnak imaháza és iskolája — és 4 prédikátoruk. A jowai-i iskolában a mult isk. évben 44 tanuló tanult. Ez évben az angol unitariusoknak egy küldötte Fletcher Williams látogatta meg a khasi-i gyülekezeteket, melyek számban folyton szaporodnak.

Értesítő: A *kolozsvári unitárius collégium értesítője* Szerk. Boros Sándor igazgató. A papnevelő intézetben tanított 7 tanerő; tanult 10 növendék. A főgymn.-ban 19 tanerő, 313 tanuló, ebből unitárius 178. Elemi iskola 2 tanerő, 59 tanuló. Az értesítő, beszédet közöl Erzsébet királynéről Perédi Józseftől, s Iskoláink reformja és az internátusok cz. czikket Boros Sándortól A *sz-kereszturi unitárius gymn. értesítője*. Összeállította; Sándor János igaz-

gató Tanerök sz. 9, tanulóké: 169, ebből unitárius 98. Az értesítőben van egy emlékbeszéd, melyet Barabás József tanár ápr. 11 ünnepen mondott. *A tordai állami polg. fiu-, leány és elemi isk. értesítője*. Közli Varga Dénes, áll. polg. isk. igazgató. Tanerök sz. 17, tanulóké 553, ebből unitárius 104. Az ért. elején az igazgató emlékeztetéseket közöl Erzsébet királynéről, Várady Lujza tanítónőről és Tarsoly Gábor gondnoksági elnökről. *A sz.-udvarhelyi ev. ref. collegium értesítője* Szerk. Gönczi Lajos igazgató tanár. Tanerök sz. 15, tanulóké: 234, ebből unitárius 18. Az ért. emlékeztetéseket közöl Erzsébet királynéről, Szász Domokos püspökről Gönczi Lajostól; tanulmányt: A műballada a német költészetben Fejes Áron tanártól, tanév megnyitó beszédet Gönczi L.-tól, Kis Gergely és Kis József emlékeztetét Gönczi L.-tól. *A kolozsvári fa- és fémiparszakiskola értesítője*. Közzéteszi az igazgatóság. Tanerök sz. 14, tanulóké 71. Az ért. emlékeztetést közöl Erzsébet királynéről s Magyar Endre igazgató az intézet új épületének felavatását ismerteti. Unitárius ez intézetben az idén nem volt, a múlt isk. évben 3 tanult. *A brassói áll. fa- és köipari szakiskola értesítője*. Szerk. Timon Zoltán igazgató. Tanerök sz. 11, tanulóké: 39, ebből unitárius: 1. Az értesítő bevezető cikke Erzsébet királynéről emlékezik.

Gyászhirek. Aranyosrákosi Létay Lajos egyh. tanácsos, ny. árvaszéki ülnök, 48/49 iki honvédfőhadnagy nagy veszteséget szenvedett nejének *B. Kovács Klárának* jul. 9-én élete 63-ik évében történt halálában. — Csiky Károly államvasuti ellenőrt érzékeny csapás találta nejének *Sófalvi Annának* élete 57-ik évében jul. 9-én bekövetkezett halálában. — *Fodor Gyula* ny. posta és távirtda főtiszt jul. 20-án elhalt 52 éves korában Kolozsvárt, bánatos nő Szentkirályi Irmát és több gyermeket hagyva hátra. — Dr. Nyiredy Géza főisk. tanár elvesztette szívének fájdalmára édes anyját, *özv. Nyiredy Jánosné*, szül. Jeszenszky Rozáliát, ki 74 évet élt s Keszthelyen Dr. Nyiredy Jenő fiánál halálozott el. — *Laborfalvi Dr. Nagy Károly* bányamegyei főorvos, aranyostordai egyh. körü felügyelő gondnok jul. 28-án 56 éves korában Abrudbányán elhunyt. Halálát özvegye Szakács Terka gyászolja a legfájdalmasabban. — *Székely Gyula*, Székely János mikesfalvi birtokos 8 oszt. végzett fia szülőinek nagy bánatára élete 19 évében megszűnt élni. — *Máthé Béla* tanárjelölt élete 23-ik évében jul. 29-én Városfalván hosszas szenvedés után jobb hazába költözött. Egy tehetséges és jól készült ifjút veszett el benne. — Épp most vesszük a szomorú hirt, hogy báró Petrichevich-Horváth Kálmán és neje gróf Csáky Katalin aug. 15-én elvesztették családjuk egyik gyönyörűségét, báró *Széplaki Petrichevich-Horváth Birit*, élete 12-ik évében.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári unitárius templom belső szépítésére.

(Kilenczedik közlemény.)

Bedő Dániel.....	100 frt — kr.
Időközi kamat.....	30 frt 65 kr.

E közlemény összege	130 frt 65 kr.
Előző közl. összege..	1541 frt 11 kr.

Összesen: 1671 frt 76 kr.

A szives adakozásért hálás köszönet.

Kolozsvárt, 1899. aug. 18.

PÉTERFI DÉNES,
unitarius pap.*Adakozások a Sepsi-Szent-Györgyön építendő unitárius templom-
alapra, Barabás Elek hitrokonunk gyűjtőkönyvében.*

(Nyolczadik közlemény.)

Iklad: Fülöp Gyula, György Albert 1—1 frt., Fülöp Domokos 50 kr., Balog Dániel 45 kr. Kilyén Zsigmond 40 kr., Kuthi József, Lőrinczi Dénes 20—20 kr., György Mózes 10 kr. Összesen: 3 frt 85 kr., *Kaál:* Fábrián István 1 frt 50 kr., Nagy Gábor, Székely András és neje 1—1 frt., Nagy Gergely, Nagy Viktor és neje, Györfi László, Eördögh Albertné 20—20 kr., id. Dániel István, Dániel Zsigmond 10—10 kr., olvashatatlan 50 kr., ifj. Dániel István 20 kr. Összesen: 6 frt. 40 kr. *Vadad:* Kövendi János, Szász András 1—1 frt. Sós Sándor, Nagy Mihály, ifj. Nagy József, Incze Zsigmond, Székely Lajos 50—50 kr., Simó Benedek, Nagy János 30—30 kr., Adorjáni Ferencz, Adorjáni András 20—20 kr., Györfi János, Györfi Sándor, Marosi Lajos, id. Nagy József 10—10 kr. Összesen: 5 frt. 90 kr. *Ny-Szentmárton—Csikfalva:* Fazakas Lajos és neje, Bartalis József 1—1 frt. Pálfi Sándor, Nagy Jenő 50—50 kr., Nagy János, Nagy Györg 30—30 kr., Kis János bíró, Csálóka János, Nagy Mihály, id. Donát Sándor, Kovács Sándor bíró, Nagy József, Fazakas István, Kovács Mózes, id. Mihály Zsigmond, Szabó Ferencz, Incze Dénes, Incze József 20—20 kr., Kis Zsigmond, Márton Ferencz 15—15 kr., Incze Pál 16 kr., Huszár Fazakas József 13 kr., Szász Eleki Miklós, Kovács Sándor, Szabó Teréz, Szabó Ferencz, Szabó Gergely, Nagy Ferencz, Nagy Sándor, Szabó Pál, Márton András, Mihály András, Mihály József, Kis Ferencz, Incze Lajos 10—10 kr. Összesen: 7 frt 89 kr. *Nyárad-Gálfalva:* Gál Elek lelkész nejevel 1 frt. id. Csiki József, Fekete Dániel bíró, Csiki Sámuel, Szentiványiné 50—50 kr., Balla Dénes, Zsigmond Lajos, Fekete Sándor, Fekete Gábor, ifj. Fekete Károly. Tamási János, Csiki Mózes 20—20 kr., Burtya Zsigmond 15 kr., Fekete Károly, Fekete Mózes, Keresztesi Albert, Albert Áron, Zsigmond Mihály, Keresztesi Zsigmond, Zsigmond Károly, Csiki József, Szimbath László, Nagy János, Kásznai Ferencz, Csiki András 10—10 kr., Zsigmond Sámuelné, ifj. Burtya Zsigmond, Hersch, Nagy Zsigmond, Nagy Mózes, Csiki István 5—5 kr. Összesen: 6 frt 05 kr. *Nyárad-Szent-László.* Kaáli Nagy István 1 frt, 40 kr., Balogh Pál, Nagy Domokosné, Nagy János lelkész 50—50 kr., Zsigmond Titus 25 kr., Zsigmond János, Máté Ferencz, Pataki Domokos, Tóth K. 20—20 kr. Veres J. Mihály S., Berei János, Adorjáni Mózesné, Berei Mózes, Toth János 10—10 kr., Benke János 8 kr., Török Mihály, Toduk György, Török Jánosné 5—5 kr. Egyesektől gabonában begyűlt 60 kr. Összesen: 5 frt, 38 kr

E közlemény összege.....	35 frt 47 kr.
Az 1—7 „ „	619 frt 56 kr.

Együtt: 655 frt 03 kr.

Sepsi-Szentgyörgyön, 1899. aug. hó.

PÁLL SÁNDOR,
egyh. gondnok.JÓZSEF LAJOS,
unitár. lelkész.